

ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ І МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті зроблено спробу розкрити особливості пізнавальної самостійності майбутніх учителів; висвітлено основні компоненти готовності студентів до самостійної пошукової діяльності, які мають сприяти формуванню пізнавальної самостійності майбутніх учителів у процесі навчання гуманітарних дисциплін.

Процеси гуманізації й гуманітаризації вищої освіти сьогодення підіймають на більш вищий рівень навчання гуманітарних дисциплін. Гуманітарні дисципліни в порівнянні з іншими навчальними дисциплінами характеризуються специфічним співвідношенням знань і вмінь, що зумовлює ставлення до них як до особливого засобу формування пізнавальної самостійності студентів, які здатні самостійно і творчо розв'язувати практичні завдання в професійній сфері. Тому, *а) постановка проблеми є доцільним звернутися до особливостей пізнавальної самостійності майбутніх учителів і можливості її формування в процесі навчання гуманітарних дисциплін.*

Проблема пізнавальної самостійності в підготовці майбутнього педагога *б) аналіз останніх досліджень і публікацій* викликала значну й постійну увагу в зарубіжних і вітчизняних дослідженнях у різні періоди розвитку науки та продовжує цікавити сучасних учених.

Особливого значення пізнавальній самостійності надавали класики педагогіки. Вперше висвітливши значення педагогічних закладів у підготовці майбутніх учителів, К.Д. Ушинський науково обґрунтовує пізнавальну самостійність. Разом з тим, з'ясування шляхів і засобів формування пізнавальної самостійності втілено ним через самостійну роботу студентів, яку він пропонував коректувати на занятті з урахуванням курсу навчання. Організація самостійної роботи майбутніх вчителів, за К.Д. Ушинським, має бути направлена на чітко виражену системну діяльність [1].

Педагогічні аспекти проблеми формування пізнавальної самостійності розглядались у працях Л.П. Арістової, Л.Г. Вяткіна [2], М.О. Данилова, П.І. Підкасистого [3], Л.О. Онищука, Н.О. Половникової, О.Я. Савченко, О.В. Скрипченко, Т.І. Шамової відповідно різним завданням та напрямам дослідження цієї проблеми. Психологічні аспекти проблеми формування самостійності як основної складової пізнавальної діяльності висвітлювались у працях І.Д. Беха, Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, С.Л. Рубінштейна, Н.Ф. Талізної.

Проблема формування пізнавальної самостійності знайшла своє відображення через дослідження особливостей професійної підготовки майбутніх учителів у наукових доробках С.І. Архангельського, І.А. Зязюна, С.Д. Максименка, Б.П. Єсіпова [4], М.І. Шкіля.

За В.К. Буряком, А.О. Абдулліною, М.М. Солдатенковим пізнавальна самостійність майбутніх учителів формується в професійній пізнавальній діяльності, яка є складним пізнавальним процесом, системою багатоаспектних дій, спрямованих на сприйняття, засвоєння та творче впровадження знань у професійній сфері.

При такому ґрунтовному підході до піднятих питань щодо пізнавальної самостійності на жаль практично зовсім не вивчався аспект формування пізнавальної самостійності майбутніх учителів у процесі навчання гуманітарних дисциплін.

Тому, *в) мета статті* – визначити особливості пізнавальної самостійності майбутніх учителів і можливості її формування в процесі навчання гуманітарних дисциплін.

У сучасних соціально-економічних умовах *г) виклад основного матеріалу* освітній процес у вищих педагогічних навчальних закладах направлений на розвиток найбільш

потрібних у даний момент якостей фахівця. Однією з основних є пізнавальна самостійність, формування якої складний і багатогранний процес, що функціонує на основі комплексу педагогічних особливостей, є системою основних вимог до навчання й виховання, виконання яких забезпечує необхідну ефективність вирішення задач формування значущих якостей.

У наш час у системі вищої освіти підготовка здібного до саморозвитку і самоосвіти майбутнього фахівця виступає визначальною характеристикою її якості. У цьому випадку знання стає засобом досягнення вищого рівня пізнання й розвитку в процесі самостійної роботи.

«Потребою часу є початкова, базисна функція освіти – гуманістична, що розвиває цілісну самостійну творчу особистість. Головне в сучасній освіті не засвоєння готових рецептів, а підготовка до творчої діяльності, розвиток індивідуальності, неповторності особистості» [5, с. 4].

Під принципом гуманізації навчально-виховного процесу слід розуміти початкові положення, при дотриманні яких у педагогічному процесі ті, хто навчається, переконуються в тому, що людина не засіб, а самоціль суспільства, у них прокидається інтерес до навколишнього світу, іншим людям і до самим себе, що відповідає соціальному замовленню суспільства.

Розглядаючи процес формування пізнавальної самостійності майбутніх учителів у процесі навчання гуманітарних дисциплін, використання діяльнісного підходу забезпечує постановку мети самостійної діяльності студентів: переведення навчання в самонавчання, виховання в самовиховання внаслідок того, що в процесі навчання формується відношення до засвоєваних знань.

Формування пізнавальної самостійності, в свою чергу, направлене на: розвиток пізнавальних здібностей та активності студентів, творчої ініціативи, самостійності, відповідальності й організованості; формування самостійності мислення, здібностей до саморозвитку, самовдосконалення й самореалізації розвиток дослідницьких навичок; систематизацію й закріплення отриманих теоретичних знань і практичних умінь студентів; поглиблення й розширення теоретичних знань тощо.

У даній статті формування пізнавальної самостійності майбутніх учителів висвітлене за допомогою організації самостійної пізнавальної діяльності в процесі навчання гуманітарних дисциплін. Спираючись на розроблену Ю.К. Бабанським [6] структуру пізнавальної діяльності учнів, у складі самостійної пізнавальної діяльності студентів можна виділити наступні компоненти: прийняття студентами учбово-професійних задач і плану дій, який пропонується викладачем; здійснення самостійних учбових дій та операцій по вирішенню пізнавальних задач, що стоять; регулювання самостійної учбово-професійної діяльності під контролем викладача й самоконтролю студентів; аналіз самостійної учбово-професійної діяльності студентів, який здійснюється під керівництвом викладача.

Представлена структура самостійної пізнавальної діяльності вказує на можливі шляхи формування пізнавальної самостійності майбутніх учителів у процесі навчання гуманітарних дисциплін.

Розглядаючи зміст підготовки учнів до самостійного набуття знань, Ю.К. Бабанський визначає такі умови успішності цього процесу: самостійність мислення, вміння виділяти істотне, вести індуктивний та дедуктивний пошук, вміння планувати роботу, працювати в потрібному темпі, контролювати себе.

Поняття готовності до пошукової діяльності характеризує вміння студентів розв'язувати конкретну розумову чи практичну задачу, виконувати завдання на окремих етапах її розв'язування, а також визначає загальну готовність до пошуку при навчанні гуманітарних дисциплін.

Загальна готовність студентів до самостійної пошукової діяльності включає 3 основні компоненти (мотиваційний, змістовий, організаційно-процесуальний), які мають сприяти

формуванню пізнавальної самостійності майбутніх учителів у процесі навчання гуманітарних дисциплін.

Мотиваційний компонент має на меті пробудити й закріпити в майбутніх педагогів позитивні емоції в процесі колективної навчальної діяльності, викликати інтерес, допитливість, бажання до самостійного розмірковування та сформуванню прагнення до пошукової діяльності.

Формування мотиваційного компонента повинне створювати в навчанні особливий емоційний мікроклімат, який стимулює інтелектуальні почуття: зацікавленість, захоплення, інтерес, задоволення від вирішення труднощів. Водночас, турбуючись про відповідний емоційний фон навчання, важливо пам'ятати про доцільне співвідношення логічних та емоційних елементів у пошуковій діяльності. Пошукова діяльність обов'язково передбачає контроль і оцінку результатів. Контрольно-оціночний елемент у пошуковій діяльності тих, хто навчається, відіграє спонукальну роль. Швидка й об'єктивна оцінка викладачем у розв'язанні проблемних і пізнавальних задач багато в чому визначає інтелектуальну активність студента, прагнення досягти результату.

Створенню необхідного мотиваційного настрою на заняттях гуманітарного напрямку сприяє вмiле використання ділових ігор, ситуацій, постановка й вирішення інтелектуальних завдань тощо.

Мотиваційний компонент дуже тісно пов'язаний зі змістом і характером самостійної пошукової діяльності.

Найбільшу роль у змістовому компоненті відіграє система пізнавальних завдань, яка повинна мати випереджаючий характер порівняно з досягнутим рівнем розвитку тих, хто навчається.

Успішне розв'язання студентами проблемних і пізнавальних завдань можливе, якщо вони читають і пишуть у верхніх межах програмних норм, володіють міцними знаннями, які вмiють комбiнувати в процесі пошуку. Готовність до розв'язування проблемних і пізнавальних завдань вимагає й спеціального запровадження в навчальний процес розвиваючих завдань, активізуючих запитань, педагогічно доцільного поєднання репродуктивних і творчих завдань.

Готовність до самостійної пошукової діяльності передбачає здатність студентів до швидкого відбору потрібної інформації, вмiння виділити головне, поставити запитання, пов'язати відоме з невідомим тощо. Все це включає в себе організаційно-процесуальний компонент.

Отже, д) висновки пізнавальна самостійність майбутніх учителів формується не внаслідок дії якогось одного ефективного засобу, а є закономірним результатом досконалої системи в процесі навчання гуманітарних дисциплін, спрямованої на всебічний розвиток самостійності думки й самостійності як риси характеру особистості.

Література:

1. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори у 5 т. / К. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1949.
2. Вяткин Л.Г. Система самостоятельной работы учащихся на уроках русского языка / Леонид Григорьевич Вяткин. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1983. – 125 с.
3. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / Павел Иванович Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980. – 240 с.
4. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Борис Петрович Есипов. – М.: Учпедгиз, 1961. – 239 с.
5. Сманцер А.П. Гуманизация процесса в современной школе: История и современность / Учебно-методическое пособие для студентов / А.П. Сманцер, Л.В. Кондрашова. – Мн.: «Бестпринт», 2001. – 308 с.
6. Педагогика / Под ред. Ю.К. Бабанского. – М.: Педагогика, 1988. – 479 с.

В статье сделана попытка раскрыть особенности познавательной самостоятельности будущих учителей; отражены основные компоненты готовности студентов к самостоятельной поисковой деятельности, которые должны способствовать формированию познавательной самостоятельности будущих учителей в процессе обучения гуманитарных дисциплин.

The article is devoted to the attempt to expose the features of cognitive independence of future teachers; the basic components of students' readiness to independent searching activity which are to be instrumental in forming of cognitive independence of future teachers in the process of studies of humanitarian disciplines are reflected.